

Špela Razpotnik, Hana Košan, Irena Bilčič

Podpora ranljivim družinam in preventivno skupnostno delo kot posebna vidika antideložacijskega dela

Poleg dela s posameznimi najemniki _cam_ v kriznih situacijah se v okviru antideložacijskega programa, ki ga izvaja društvo Kralji ulice, izvajata še podpora ranljivim družinam in preventivno skupnostno delo. Ti obliki sta trajnejši in še bolj preventivno usmerjeni obliki dela, ki se ne izvajata samo v času kriznih situacij in nista osredotočeni samo na najemnike _ce_ in družine v neposredni krizi. Posebnost dela z družinami je pomembna vloga prostovoljnih sodelavcev. Pri tem delu je podarjena usmerjenost v vire moči družin ter iskanje optimalnega ravnotežja med strukturo in prožnostjo podpore. Druga oblika dela, preventivno skupnostno delo, uresničuje tri osnovne cilje: (1) ustvarjanje boljše klime in odnosov med stanovalkami _ci_ določene stavbe ali sošeske, (2) ustvarjanju kulture dogovarjanja in skrbi za svoje stanovanje in skupne prostore ter (3) ustvarjanje zaupnega odnosa med delavkami _ci_ antideložacijskega programa in stanovalkami _ci_. To naj bi omogočalo lažje in uspešnejše delo v primerih, ko vendarle grozi deložacija.

Ključne besede: stanovanje, izključenost, prostovoljno delo, ustvarjanje skupnosti, Kralji ulice, zagovornišтво.

Dr. Špela Razpotnik, doc., zaposlena kot visokošolska učiteljica na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Njena raziskovalna področja so: skupnostno delo, neenakost, socialna pedagogika, vključevanje. Kontakt: spela.razpotnik@guest.arnes.si. Hana Košan, uni. dipl. soc. ped., je zaposlena v društvu Kralji ulice, ukvarja se s terenskim in skupnostnim delom, delom z ranljivimi družinami, cirkuško in gledališko pedagogiko. Kontakt: hana.kosan@kraljiulice.org. Irena Bilčič, dipl. soc. ped., deluje v društvu Kralji ulice kot mednarodna prostovoljka (EVS). Ukvarja se s terenskim in skupnostnim delom, cirkuško in gledališko pedagogiko. Kontakt: irena.bilcic@kraljiulice.org.

Support for vulnerable families and preventive community work as special aspects of anti-eviction work

In addition to working with individual tenants in crisis situations within anti-eviction programme carried out by the Association Kings of the Street, additional two forms of work are being carried out: support for vulnerable families and preventive community work. These represent a more permanent and more prevention-oriented forms of support which is not carried out only in times of crisis, and not only focused on tenants and families in immediate crisis. In the framework of supporting families, the important role of voluntary workers should be emphasised, as well as the focus on sources of strength of families and the search for the optimum balance between structure and flexibility of support. Preventive community work pursues three main objectives: (1) creating a better climate and relations among the residents of a building or neighbourhood; (2) creating a culture of negotiation and taking care of their apartment and common areas; and (3) creating a relationship of trust between the staff of anti-eviction program and tenants. This should make work with tenants in times of threats of eviction easier and more efficient.

Keywords: housing, exclusion, voluntary work, community building, Kings of the Street, advocacy.

Špela Razpotnik, PhD, is an Assistant Professor at the Faculty of Education, University of Ljubljana. Her research fields include: community work, inequality, social pedagogy, inclusion. Contact: spela.razpotnik@guest.arnes.si. Hana Košan completed the university level study programme of social pedagogy. She is employed at the Association Kings of the Street in Ljubljana. Her fields of work and interest are outreach and community work, work with vulnerable families, circus and theatre pedagogy. Contact: hana.kosan@kraljiulice.org. Irena Bilčič completed her studies at the first-level study programme of social pedagogy. Currently she is engaged at the Association Kings of the Street in Ljubljana in the framework of European voluntary service programme. Her fields of work and interest include outreach and community work, circus and theatre pedagogy. Contact: irena.bilcic@kraljiulice.org.

Uvod

Program »izvajanja dejavnosti preprečevanja izgube stanovanja (antideložacijska dejavnost ali antideložacijski program)« poteka od marca 2014 v Ljubljani v sodelovanju med Javnim stanovanjskim skladom Mestne občine Ljubljana in društvom Kralji ulice. Nastalo je na podlagi izkušenj, pridobljenih v projektu »Pot do trajne in varne nastanitve za stanovanjsko izključene« (2012–2013), ki je bil izveden s sofinanciranjem švicarskega finančnega prispevka (Dekleva, 2013; 2014). Cilje, delovne pristope, prakso in primere antideložacijskega programa prikazuje drug prispevek v tej reviji (Dekleva, 2018). Tam je podrobneje prikazan samo en, sicer ključen del dejavnosti programa, in sicer antideložacijsko delo s posameznimi najemniki_cami v kriznih situacijah, ko zaradi kršitev določil najemne pogodbe za stanovanje najemnicam_kom grozita odpoved najemne pogodbe in izguba stanovanja.

Program pa vendarle obsega še vsaj dve drugi obliki dela, ki jih poimenujemo podpora ranljivim družinam ter preventivno skupnostno delo. Obe omenjeni obliki se od prej omenjenega »antideložacijskega dela s posameznimi najemniki_cami v kriznih situacijah« razlikujeta po večji širini in trajnosti delovanja. Pri antideložacijskem delu z najemniki_cami smo se namreč srečali tudi z družinami, ki so bile večkratno ranljive, ogrožene ali izključene, tako da so se krizne situacije pri njih kar vrstile. Navzočnost otrok in potreba po varovanju njihovih pravic sta dodatno zapletali iskanje hitrih in preprostih rešitev, zato smo začutili potrebo po trajnejšem delu in kompleksnejših pristopih (ki naj bi med drugim preprečevali izgubo stanovanja).

Preventivno skupnostno delo se od obeh drugih oblik dela razlikuje po še manjši usmerjenost na reševanje kriznih situacij in si namesto tega prizadeva za:

- ustvarjanje boljše klime in odnosov med stanovalkami_ci določene stavbe ali soseske, saj naj bi se s tem zmanjšala možnost konfliktnih situacij med njimi, ki so pogost krivdni razlog za deložacije;
- ustvarjanju kulture dogovarjanja in skrbi za svoje stanovanje in skupne prostore, saj naj bi to zmanjšalo pojavljanje primerov neustrezne rabe stanovanj, ki je drug pogost krivdni razlog za deložacije;
- ustvarjanje odnosa zaupanja med delavci_kami antideložacijskega programa in stanovalkami_ci, saj naj bi to omogočalo lažje in uspešnejše delo v primerih, ko vendarle grozi deložacija.

V nadaljevanju podrobneje opisujemo sodelovanje z ranljivimi družinami in preventivno skupnostno delo. Opis sodelovanja z ranljivi družinami se nanaša večinoma na delo z eno družino; tu so bili opisana načela in pristopi uveljavljeni najbolj celovito in kontinuirano, čeprav so se v manjši meri in manj kontinuirano uporabljali tudi pri drugih družinah. Opis preventivnega skupnostnega dela pa se nanaša na delo na lokacijah dveh ljubljanskih sosesk oz. v dveh skupnostnih prostorih.

Nastanitvena podpora ranljivim družinam

Družine in grožnja brezdomstva

V zadnjem času se v Sloveniji zaradi heterogenizacije socialne in specifično stanovanjske izključenosti z brezdomstvom vse pogosteje srečujejo tudi družine. Znotraj nastanitvene podpore v okviru društva Kralji ulice in njegovih obstoječih programov so sprva pomenile določeno »motnjo v sistemu«, ki je bil izhodiščno bolj usmerjen k reševanju stanovanjskega vprašanja samskih oseb, v preteklosti večinske skupine, ki se je srečevala z brezdomstvom. Tako ko pa so se družine pojavile, so se začeli znotraj društva razvijati tudi odzivi na njihove potrebe in kmalu so postale skupina, ki je, če je le mogoče, pri vključitvi v programe nastanitvene podpore obravnavana prednostno.

En kontekst srečevanja s stanovanjsko ogroženimi družinami je kontekst nastanitvene podpore stanovalkam_cem v stanovanjih, ki jih najema društvo Kralji ulice, drug kontekst srečevanja s temi družinami pa je antideložacijski program, kjer društvo Kralji ulice zagotavlja celostno podporo družinam, ki so nastanjene v večji meri v bivalne enote stanovanjskega sklada ali drugje, v skladu z omejenim trgom dostopnih stanovanj. Družine lahko same izrazijo potrebo po podpori na stanovanjskem skladu ali v različnih skupnostnih prostorih, namenjenih stanovalcem_kam določenih sosesk, pogosteje pa jih kot podpore potrebne definira sklad, povod za to pa je po navadi grožnja z deložacijo zaradi neporavnanih finančnih obveznosti ali zaradi drugih razlogov, npr. pritožb s strani sosed_ov ali česa podobnega. Gre torej za odzivanje na potrebe po podpori pri ohranitvi nastanitve, ki jih izraža sklad ali same članice_i.

Narava podpore družinam je tako kot druge oblike podpore, ki jih razvija društvo, čim bolj celostna in usmerjena v življenjsko področje družin, torej v kontekste, ki jih sami doživljajo kot svoje in v katerih se vsak dan gibljejo.

Prek nekajletnega raziskovalnega razvijanja (Razpotnik, Turnšek, Rapuš-Pavel in Poljšak-Škraban, 2015; 2016) prožne podpore stanovanjsko ogroženim družinam v njihovih vsakodnevni kontekstih se je pokazalo nekaj značilnosti, smernic in dilem, ki jih v nadaljevanju razgrinjamo kot ključne vidike podpore družinam pri ohranjanju nastanitve.

Vključene družine so izjemno raznovrstne, skupno jim je, da se v določenem obdobju življenja pri njih zgosti oz. nakopiči več izzivov, od katerih je eden povezan tudi z ohranitvijo nastanitve in ki jih same ne zmorejo (več) reševati, zato pri tem potrebujejo podporo in zagovorništvo. Drugi pomembni izzivi teh družin so pogosto: izključenost iz zaposlovanja in torej ekonomska prikrajšanost, zadolženost, stiske pri vključevanju v sistem izobraževanja in pri izpolnjevanju njegovih zahtev, zdravstvena oskrba ter urejanje dostopa do nje, v nekaterih primerih gre tudi za kulturno deprivilegiranost družin, zgodovino priseljenstva ipd. Pri teh družinah je neredka tudi zgodovina zlorab in drugih travmatičnih dogodkov.

Vse omenjeno pogosto povezuje tudi oslavljen vpliv teh družin na ključne življenjske odločitve (v zvezi z izobraževanjem, zdravljenjem, izbiro kraja bivanja, urejanjem lastnega prostora ...), ki je povezan z izključenostjo, nezadostno

informiranostjo, pogostimi selitvami, po drugi strani pa z neprilagojenostjo različnih institucij in služb za uspešno sodelovanje s temi družinami. Raziskovanje tega področja (npr. Razpotnik, Turnšek, Rapuš-Pavel in Poljšak-Škraban, 2015; 2016; Turnšek, Poljšak-Škraban, Razpotnik in Rapuš-Pavel, 2016) je pokazalo, da ranljive družine, prav tako pa tudi institucije in organizacije, ki z njimi prihajajo v stik (tako s področja socialnega varstva kot tudi zdravstva in vzgoje ter izobraževanja), sodelovanje vidijo kot nezadostno, nepovezano, neusklajeno, nezadovoljujoče in brezizhodno. Ključni izziv strok (socialnega dela, socialne pedagogike idr.) je torej poiskati nove poti sodelovanja, ki bile bližje potrebam teh družin, bolj medsebojno usklajene in povezane.

Prožna podpora družinam v njihovem življenjskem polju

Nastanitvena podpora ranljivim družinam je oblika dela, ki se odziva na potrebe posamezne družine in upošteva načela stalne navzočnosti v družini ter sprotnega in prožnega odzivanja na izzive in potrebe posamezne družine oz. njenih članic_ov. Gre za stalno uravnavanje bližine in spoštljive distance, meja pa je premična in v vsakokratni družini vzpostavljena drugače v odnosu delavci_ke – prostovoljci_ke – družina. Obliko dela lahko imenujemo »prožna podpora družinam v njihovem življenjskem polju«. Ključno pri tej obliki dela je podporno in neinvazivno vstopanje v vsakodnevni življenjski prostor z namenom zagovorništva in povezovanja akterjev podpore na način, da bo družina v ospredju oz. osrednja v pomenu načrtovanja podpore. V tem pogledu so načela dela blizu v življenjsko polje usmerjeni socialni pedagogiki (npr. Thiersch, 1992; Razpotnik, 2014).

Ker gre za delo z družinami, je posebna pozornost namenjena otrokom, krepitvi njihovega položaja in podpori specifično njim, krepitvi njihovega glasu ter podpornemu in zagovorniškemu vstopanju v vzgojno-izobraževalne kontekste. Ena od posebnosti tega pristopa je vključenost prostovoljk_cev v delo, ti namreč pomenijo poleg strokovnih delavk_cev društva stalno vez z družino. Pogosto se povežejo z otroki, ki jim lahko pomenijo ključne podporne osebe, vstopajo pa tudi v vzgojno-izobraževalne kontekste (vrtec, šola, mladinski dom, zavod ipd.) kot zagovorniki_ce in podporniki_ce, pa tudi kot vez institucionaliziranega okolja z družino.

V nadaljevanju obravnavamo ključne teme nastanitvene podpore ranljivim družinam, ki so se vzpostavile na podlagi večletne prakse, na preseku delovanja Kraljev ulice, raziskovanja ljubljanske Pedagoške fakultete in uvajanja prostovoljske podpore v takšno delo kot take vmesne oblike podpore, ki je družinam blizu in se lahko izogne nekaterim kontradikcijam (npr. podporno – nadzorno), ki jih takšne strokovne vloge pogosto združujejo. Zaradi ključne vloge prostovoljk_cev v takšni obliki podpore v nadaljevanju prikažemo predvsem teme, ki so jih kot pomembne opredelili prav oni v fokusnih pogovorih, skladajo pa se tudi s temami, ki so jih izrazile strokovne delavke_ci društva Kralji ulice v fokusni skupini.

Podlaga tem temam so torej individualni in skupinski pogovori s prostovoljci_kami, strokovnimi delavkami_ci Kraljev ulice, pogovori s strokovnja-

ki_njami iz različnih konvencionalnih služb, pogovori s člani_cami spremljanih družin pa tudi zapiski dvoletnega raziskovalnega spremljanja družin. Ob tem se razvija omenjeni pristop prožne podpore družinam v njihovem življenjskem polju. Poglavlje, ki sledi, v največji meri izhaja z vidika prostovoljk_cev, drugi vidiki so zajeti v manjši meri. Prikazane so teme, ki so jih udeleženi pri razvijanju omenjenega prožnega pristopa prepoznali kot ključne.

Med strukturo in prožnostjo¹

Prostovoljci_ke, ki vstopajo v družino, opisujejo takšno podporo z opisi, kot so: nestrukturiranost, nedoslednost pri poročanju, nereflektiranost okvirov podpore, ki poteka in se tudi osmišlja sproti. Vse to je na prvi pogled očitno nasprotje konvencionalnim, formaliziranim in birokratiziranim oblikam podpore družinam, pa naj gre za centre za socialno delo ali vzgojno-izobraževalne kontekste. Za izbiro določene oblike podpore oz. načina dela se po pripovedovanju prostovoljk_cev odločajo glede na to, kakšne so potrebe družine oziroma njenih posameznih članic_ov, zaznane v določenem trenutku. Kot razpršene in take, ki se prilagajajo kontekstu, prostovoljci_ke opisujejo tudi načine in pristope delovanja, prav tako svojo vlogo, ki jo opišejo v razponu:

- prostovoljec_ka, ki družino obiskuje;
- nekdo, ki družini zagotavlja razbremenitev;
- nekdo, ki zagotavlja staršem podporo pri vzgoji in deluje razbremenjujoče;
- nekdo, ki je zagovornik_ca, zaščitnik_ca družine v odnosu do drugih vpletenih institucij ali celo v odnosu do pogledov širše javnosti na družine, ki so v položaju ranljivosti.

Takšna oblika dela, se zdi, pogosto ne dopušča uresničevanja vnaprej zastavljenih ciljev, saj je položaj v družini, ki se potem kaže tudi na vsakem njenem posamičnem članu_ici, izjemno spremenljiv, ranljiv in negotov. Kaže, kot da od prostovoljk_cev to zahteva veliko mero prožnosti, iznajdljivosti in tudi pripravljenosti opustiti zastavljene cilje določenega srečanja in se lotiti nečesa, kar je v situaciji pač mogoče.

Prostovoljci_ke govorijo o nereflektiranosti globalnih ciljev delovanja v družini, po drugi strani pa je iz pogovorov z njimi mogoče zaznati visoko stopnjo refleksivnosti (v pomenu pogleda na lastno strokovno delovanje in razmisleka o tem), ki jo gotovo spodbuja to, da gre za razvijajoči se model dela, da se od skupine pričakujejo refleksivno poročanje o obiskih in pa intervizijska srečanja, na katerih se skupina pogovarja o odprtih dilemah, poroča o obiskih in izmenjuje poglede na dogodke.

Ko prostovoljci_ke opisujejo individualna srečevanja z otroki, pogosto omenjajo druženje, sprostitev, zabavo, učenje ali igro. Pomemben vidik je tudi v tem primeru prilagajanje in odzivanje na trenutno zaznane potrebe.

Ključna os, s katero bi lahko opisali nasprotje med strukturo kot zaznano potrebo pri delu z družino in pa prožnostjo kot osnovno značilnostjo pristopa, ki ga opisujemo, je prav stalno iskaje ravnotežja med obema vidikoma. To od

¹ Vsebina tega poglavja je v razširjeni obliki predstavljena v Razpotnik, Turnšek, Rapuš Pavel in Poljšak Škraban (2016).

prostovoljca_ke zahteva avtonomijo, strokovno presojo in zmožnost refleksije, koristi pa pri tem možnost dialoga s skupino.

Pomembna podtema pri dimenziji oz. kontradikciji med strukturo in prožnostjo je tudi opažanje opuščanja lastnih pričakovanj in vse večje kompetentnosti prostovoljk_cev za to. To je povezano tudi z vidikom stapljanja z družinskim življenjem, ki se v procesu lahko zgodi, z vse boljšim poznavanjem konteksta, v katerem družina biva, in pa tudi ob vse bolj subtilnem razlikovanju bolj prioriternih nalog in tem družine od tistih manj prioriternih, pri tem pa logika družinskih prioritert zunanjemu opazovalcu ni vselej razvidna.

Prostovoljci_ke opažajo in poročajo, da se njihova vloga v družini ves čas spreminja, pa tudi, da se spreminjajo različni vidiki družinskega življenja. Eden od prostovoljcev svojo vlogo v družini predstavi v smeri poglobljanja odnosov. Pomembna je tudi stalna in kontinuirana navzočnost v družini, ki omogoči procesnost.

Ena od prostovoljk poudarja vidik spremenljivosti, zmožnosti družine za ustvarjanje vedno novih situacij, poudarja pa tudi nelinearnost procesa vstopanja v družino, ki je tak, kot je, na eni strani zaradi vselej novih nepredvidljivih okoliščin, po drugi strani pa tudi zaradi nestanovitnosti samega obiskovanja. Opiše tudi doživljanje nihanja med vlogami na spektru od bližine do oddaljenosti, govorili pa bi lahko tudi o gibanju v spektru med formalnostjo in neformalnostjo. Druga opisuje povečevanje občutka lastne suverenosti v času na področju usmerjanja staršev glede vzgojnih tem. Poleg tega je govor tudi o opaženih spremembah z vidika otrok, predvsem njihove večje odprtosti v času, izražanja lastnih želja in pričakovanj.

Del procesnosti je tudi opažanje in zaznavanje pozitivnih sprememb, od subtilnih do bolj očitnih, ki so točke navezave delovanja prostovoljk_cev in jim pomenijo navdih in spodbudo pri njihovem delu. Opažanja glede postopnih sprememb so sicer plaho izrečena, saj ne temeljijo na merljivih pokazateljih, a kljub temu dajejo poročilom prostovoljk_cev optimistično noto.

Opaziti je, da je iz poročil prostovoljk_cev in delavcev_k Kraljev ulic – v primerjavi s poročili konvencionalnih, državnih programov oz. služb – izraženo veliko več opažanja moči, virov in napredka. Predvsem je to opazno v odnosu do staršev. Zaznani tendenci konvencionalnih služb sta kritičnost do staršev in poudarjanje primanjkljajev, prostovoljke_ci pa zaznavajo izražanje napredka tako pri otrocih kot tudi starših.

Konvencionalne službe v zdajšnjem sistemu pogosto delujejo tako, da se aktivirajo, ko se v družini pojavijo težave, v »mirnih obdobjih« pa po navadi nimajo potrebe po obiskovanju družine ali vzpostavljanju stika z njo. Že to samo po sebi usmerja pozornost na primanjkljaje. Po drugi strani pa bolj ali manj kontinuirana navzočnost v družini prostovoljkam_cem ali strokovnjakinjam_kom omogoča spremljanje družine v zelo različnih situacijah, od povsem običajnih in vsakodnevnih pa do posebej prijetnih (npr. praznovanja) ali tudi težavnejših (ko se pojavijo težave). Navzočnost v družini pomeni navzočnost v okolju, ki je družinskim članom_icam vsakdanje, ki ga obvladujejo, v katerem so domači in suvereni. V nasprotju od okolij, v katera jih službe lahko povabijo, imajo v svojem okolju večjo moč. V izhodišču je to sposobnost povabiti

nekoga k sebi, v svoj prostor, svoj svet. Prostovoljci_ke ter strokovnjaki_nje iz Kraljev ulice se vloge gostov zavedajo in to izražajo s tem, da pred obiski vselej družino pokličejo in preverijo, ali je čas za obisk primeren.

Z usmerjenostjo v vire in moči družine je povezana tudi tema zaupanja, ki se kaže kot ena od – za prostovoljke_ce, delavke_ce Kraljev ulice in predstavnice_ke vladnih organizacij – pomembnih tem. Tema zaupanja se predvsem z vidika Kraljev ulice pomembno izrazi še v enem vidiku, in sicer vidiku usklajevanja, uravnoteženja, presojanja, kako neinvazivno oz. z občutkom in pravo mero posegati v družino. Citat ene od strokovnih delavk Kraljev ulice to lepo ponazori:

Se mi zdi, da je treba cel čas hoditi nekako zelo previdno, ker se lahko hitro zgodi, da se zaupanje poruši. To so potem te dileme, s katerimi se srečujemo, razpetost med družinskimi člani, ne vem, družina, otrok, partnerja, potem te zunanje institucije.

Vsi sogovorniki_ce velik pomen pripisujejo zaupanju, strokovno moč pa pogosto črpajo prav iz procesnosti in zaznanega napredka, ki ga je po njihovi oceni veliko lažje opaziti, če si družinam blizu, če z njimi deliš različne izkušnje in če jih imaš priložnost spremljati v njihovem okolju, ki ga poznajo in obvladujejo. Tako je tudi lažje videti in podpreti vire, ki v družinskem okolju že obstajajo, in pri strokovnem delu iz njih izhajati.

Rdeča nit pripovedi prostovoljk_cev je veliko spraševanja, kako delajo, kar delajo, kakšne cilje pri tem kot skupina uresničujejo, ali delajo prav in kako bi lahko svoje delovanje še izboljšali, da bi bilo bolj uglašeno s potrebami družine. Poleg tega opažajo, da so sčasoma vse odločnejši tudi v svojih poskusih sprožanja tem v družini. Ključna tema, o kateri se prostovoljci_ke sprašujejo, je prožnost in iz nje izhajajoče prednosti, pa tudi omejitve. Pomemben vidik je tudi, da se porajajoča se podpora prostovoljk_cev, ki jo razvijamo in opisujemo, giblje na meji med formalnim in neformalnim, to pa sproža številna vprašanja, na primer določanje in vzajemnost.

Tudi podpora Kraljev ulice je prožna, kljub temu pa je bolj formalizirana kot prostovoljska. Podobnost je v tem, da gre tudi pri njej za dialoški in odprt pristop delovanja, ki upošteva načelo dialektike celostne podpore in hkrati individualizirane obravnave. Dodatna kontradikcija, ki zaznamuje oba pristopa, je dialektika med usmerjenostjo v povsem praktične vidike življenja in potrebe ljudi ter hkrati upoštevanje velikih psihosocialnih potreb posameznic_kov in poskus odzivati se nanje.

Potreba po podpori družinam v njihovem življenjskem prostoru in spoprijemanje z izzivi v okolju, kjer ti nastajajo, je ključna tudi z vidika predstavnic_kov različnih konvencionalnih organizacij, le da jim narava dela zdaj takšnega dostopa do družin ne omogoča in tudi ni skladna z drugimi vlogami, pogosto tudi nadzorstvenimi, ki jih kot službe imajo.

Ena od tem, ki jo sprožajo opisani vidiki, je nasprotje med birokratsko ureditvijo konvencionalnega podpornega sistema, ki je na voljo družini, ter demokratičnim sistemom povečevanja moči družine, ki ga krepi prožni pristop podpore družini v njenem življenjskem okolju.

Prihodnji razvoj služb za zagotavljanje podpore ranljivim družinam je tako v povečanju prožnosti in intenziviranem podpornem vstopanju v družino.

To si je mogoče zamisliti na vsaj dva načina: na način krepitve in postopne profesionalizacije v tem članku predstavljenih porajajočih se prostovoljskih modelov podpore družinam v njihovem življenjskem prostoru kot tudi na način preoblikovanja konvencionalnih služb v prožnejše in bližje družinam in z razrešeno kontradikcijo nadzorne in podporne vloge.

Preventivno skupnostno delo v skupnostnih prostorih

Leta 2012 smo v okviru omenjenega projekta »Pot do trajne in varne nastanitve za stanovanjsko izključene« obiskali več organizacij v Zürichu, ki se ukvarjajo s problemi nastanitve in brezdomstva (gl. Dürr, 2013). Videli smo tudi več švicarskih stanovanjskih zadrug, ki v svojih stanovanjskih kompleksih ustvarjajo skupnostne prostore, v katerih organizirajo aktivnosti za celotno skupnost, ki naj bi stanovalce_ke povezovala, pomagale pri nastanku prijetnega in domačnega ozračja v soseski, občutka pripadnosti in povezanosti, saj naj bi to med drugim zmanjšalo tveganja za nastanek morebitnih konfliktov (Debenjak, Košan in Prosen, 2013).

Konec leta 2012 se je tudi v Ljubljani pokazala možnost vzpostavitve takšnega prostora, saj je Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana v novi večstanovanjski stavbi, kjer so bile predvsem bivalne enote, v dogovoru s Kralji ulice predvidel prostor, namenjen za skupne aktivnosti stanovalcev. Z omogočanjem druženja v njem smo od vsega začetka želeli pripomoči k vzpostavljanju dobrih medsosedskih odnosov in ponuditi dostop do informativnih, podpornih in svetovalnih dejavnosti, ki jih zagotavljamo v okviru antideložacijskega programa. Prostor je sicer namenjen stanovalcem_kam tega bloka, večkrat pa so se v omenjenem prostoru organizirale tudi aktivnosti za širšo sosesko. Leta 2016 se je odprla nova ljubljanska soseska, v kateri so bile samo bivalne enote in neprofitna stanovanja, in Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana nam je tudi tam ponudil poseben skupnostni prostor za izvajanje posebnega dela antideložacijske dejavnosti.

Skupnostno delo v večstanovanjski stavbi bivalnih enot Mestne občine Ljubljana

V nadaljevanju predstavljamo, kako se je takšno delo razvijalo. Ob tem sta vidna postopnost in razvoj sodelovanja in aktivnosti. Konec decembra 2012 smo organizirale_i spoznavni večer stanovalk_cev ter skrbnic_kov prostora, ki naj bi skrbele za prostor ter redno organizacijo najrazličnejših aktivnosti. Praznično razporeženje ter okraševanje prostora in novoletnega drevesa sta privabili predvsem družine (večinoma mame z otroki), le malo manj pa tudi druge (odrasle) stanovalce bloka. Navzoči so navdušeno sprejeli predlog, da bi v tem prostoru vsak teden izvajali najrazličnejše aktivnosti, kot pomembna razloga za to pa so predvsem mamice navajale majhnost svojih bivalnih prostorov in s tem povezano oteženo (skupno) razigrano igro otrok. Tako smo se enkrat na teden začeli dobivati v prostoru (pozneje smo dogodke prirejali tudi večkrat na teden) in tam vedno postregli s kavo, čajem, sokom in različnimi prigrizki.

Pred samim začetkom dela (a tudi še prve mesece našega dela) si organizatorke in skrbnice prostora nismo znale dobro predstavljati, kako bo potekalo naše delo, saj smo se z nalogo vzpostavitve takšnega skupnostnega prostora srečale prvič, upoštevale pa smo vodila soustvarjanja in izhajanja iz potreb stanovalk_cev. Naš začetni namen je bil predvsem, da z najrazličnejšimi aktivnostmi stanovalce_ke privabimo v prostor, me pa smo pozorne in usmerjene na njihove ideje, pobude in potrebe (Debenjak, Košan in Prosen, 2013). Ta proces smo poimenovalе »udomačevanje« prostora. Za nas je bil ključen, hotele pa smo, da bi ljudje redno prihajali na aktivnosti in prostor vzeli za svojega. Proces je na naše presenečenje potekel zelo hitro, saj so ljudje začeli redno, pa tudi v vedno večjem številu prihajati na delavnice.

Organizatorke aktivnosti smo večkrat (predvsem na začetku) imele idejo o različnih delavnicah (likovne, športne, ustvarjalne, kuharske, ki bi bile večinoma primerne tako za otroke kot tudi za odrasle), ob tem pa smo stanovalce_ke vseskozi spodbujale k njihovim predlogom ali pa smo bile pozorne na njihove ideje in želje, kaj bi lahko počeli, ki so jih včasih izrekli mimogrede. Te situacije dobro opiše primer, ko je ena izmed mamic izrazila željo, da bi se rada naučila šivati. Druga mama je pri tem povedala, da je šolana šivilja in da bi nas vse lahko kaj naučila, ampak da nima šiviljskega stroja. Tako smo se organizatorke angažirale ter priskrbele šiviljski stroj in najrazličnejše blago in izvedle šiviljsko delavnico. Na njej so sešile kape, šale, hlače in podobno za otroke iz bloka.

Drugi takšen primer je, da nas je enkrat ob pitju kave in čaja pogostila ena izmed stanovalk s svojimi rogljički. Vsi smo bili navdušeni in sprejeta ja bila ideja, da bi naslednjič lahko imeli delavnico peke rogljičkov. Organizatorke smo priskrbele vse potrebne sestavine, za izvedbo delavnice pa so poskrbele stanovalke.

Pomemben vidik naših srečanj sta poleg skupnega ustvarjalnega in aktivnega preživljanja časa tudi druženje in klepet ob kavi, ki za odrasle (predvsem ženske, ki so v večini med odraslimi, ki obiskujejo aktivnosti) pomeni predvsem sproščen in neobremenjen čas, v katerem lahko izmenjajo izkušnje, misli, nasvete, ob tem pa je poskrbljeno za varstvo in animacijo njihovih otrok, za katero velikokrat nimajo možnosti (čeprav so aktivnosti pogosto namenjene skupnemu ustvarjanju, se večkrat izvajajo samo aktivnosti za otroke, prav zato, da imajo odrasli nekaj časa za pogovor in druženje). Takšno druženje je pripomoglo k temu, da so se sosedje začeli družiti tudi zunaj naših ur v skupnostnem prostoru. Primer tega je, da je ob ogledovanju reklamnih letakov tekkel pogovor o tem, kje se kupijo kakovostne, a poceni otroške obleke. Marsikdo pri omizju je bil vesel takšnih informacij, saj še nikoli ni slišal za določene trgovine, ki to ponujajo.

Že ob začetku vzpostavitve prostora se je nam (pa tudi stanovalcem_kam) postavilo vprašanje, ali ne bi bilo najbolj smotrno, da bi stanovalci_ke sami (brez »zunanjih nadzornikov«) postali skrbniki prostora (to pomeni, da bi bil ključ dostopen ves čas vsem stanovalcem). Ideje naprej ni podprl Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana, češ da tako ne bi bila zagotovljena ustrezna skrb za prostor, pa tudi s pomislekom, da bi pri tem lahko izbruhnili sosedski konflikti. Sčasoma pa smo tudi vsi navzoči spoznali, da (vsaj za zdaj)

ni želje in interesa po »samoupravljanju« prostora. Izjeme so samo določeni dogodki in prazniki (npr. rojstni dnevi), na katerih si stanovalci_ke izposodijo ključ in za svoje povabljenе pripravijo aktivnosti oziroma slavje.

V času, preživetem na naših skupnih aktivnostih, so stanovalci_ke začele iskati tudi individualno podporo pri strokovnih delavkah, ki so bile navzoče v prostoru in s katerimi so zgradile_i zaupen odnos. Občasno in po potrebi se dobivamo na individualnih srečanjih, kjer potekajo svetovalni pogovori, nekajkrat smo posameznike_ce spremljale na razne institucije ali pa jim pomagale pri izpolnjevanju različnih vlog ter pripravi uradnih prošenj in dopisov. Stanovalci_ke so sčasoma začele gledati na nas kot na nekoga, ki mu lahko zaupajo. Tako so se pogosto kar same obrnile na nas, ko so se spoprijemale z dolgovi, in smo tako skupaj hitreje začeli reševati situacijo, še preden ja ta postala neobvladljiva.

Projekt teče že peto leto, v tem času se je zamenjalo nekaj organizatorik srečanja, ena izmed njih pa je navzoča že od začetka. Po večini so to (bile) socialne pedagoginje ali študentke socialne pedagogike, ena izmed njih pa je imela izobrazbo likovne pedagoginje. Kontinuiranost in daljša navzočnost istih organizatorik je pomembno vplivala na vzpostavitev zaupnega odnosa pa tudi na to, da se stanovalci_ke redno udeležujejo srečanj oziroma aktivnosti. Tako se odrasli predvsem obračajo na strokovno delavko, ki je tam že od začetka, otroci pa so lažje sprejeli nove obraze.

Aktivnosti se po večini udeležujejo ljudje, ki so na srečanjih navzoči že od začetka, nekaj stanovalcev_k pa na aktivnosti ne prihaja več tako pogosto ali pa sploh ne (ker so otroci že starejši, so dobili službo, so v določenem obdobju morda konflikte s sosedi, so se odselili v neprofitno stanovanje ...). Nekaj otrok, ki so od vsega začetka projekta redno obiskovali aktivnosti, je postalo najstnikov in zdaj obiskujejo druge dejavnosti ali pa imajo občutek, da so naše aktivnosti »prerasli«. Pa vendarle se radi vračajo v prostor vsaj na kratko pozdravit zbrane. Občasno zanje organiziramo tudi posebne aktivnosti.

Po nekajletnem trajanju projekta je Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana projekt ocenil kot dober, pri tem so poudarili, da ljudje v tem stanovanjskem kompleksu po večini nimajo dolgov, v stanovanjskem bloku ne zaznavajo večjih konfliktov med stanovalci_kami, prav tako pa so vzpostavljeni dobri odnosi s sosesko (ki je bila na začetku zelo nenaklonjena vselitvi ljudi v ta blok).

Skupnostno delo v soseski bivalnih enot in neprofitnih stanovanj

Po dobrih odzivih in intuitivnih ocenah o uspešnosti projekta v opisanem skupnostnem prostoru je Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana ponudil društvu Kralji ulice možnost odpreti skupnostni prostor tudi v drugi ljubljanski soseski. Tam naj bi strokovni delavci_ke društva Kralji ulice skupaj s stanovalci_kami soseske in prostovoljci_kami organizirali najrazličnejše skupnostne aktivnosti. Skupnostni prostor je nastal v novem naselju Polje III, prostor pa smo zaradi lažjega (in bolj osebnega) identificiranja poimenovali Točka. Dejavnosti Točke so prav tako namenjene stanovalcem_kam sosesk Polje

I in Polje II, ki sta v neposredni bližini. Tudi ta prostor je bil odprt z namenom povezovanja skupnosti, grajenja dobrih medsosedskih odnosov, pomemben cilj pa je pri tem bil tudi, da strokovni delavci_ke z dejavnostmi vzpostavljamo dober in zaupen odnos z obiskovalci_kami prostora. To naj bi omogočalo lažje in hitrejše zagotavljanje podpore v morebitnih kriznih situacijah. Organizirane prostočasne dejavnosti pa stanovalcem_kam soseske omogočajo tudi kakovostnejše preživljanje prostega časa, ker so zaradi socialnih in ekonomskih stisk pogosto prikrajšani pri vključevanju v najrazličnejše plačljive dejavnosti.

Cilj dela v tem prostoru smo opredelili kot vzpostavitev skupnostnega, medgeneracijskega, medkulturnega in medsosedskega prostora, ki omogoča srečevanje in povezovanje skupnosti, to pa je tudi pomemben preventivni antideložacijski vidik (Košan, Kuljanac in Vižintin, 2016).

V nadaljevanju povzamemo še razvoj aktivnosti in sodelovanja v tem, drugem skupnostnem prostoru. Prostor smo odprli s tridnevnim festivalom. Zunaj na parkirišču smo postavili mizo, na njej pa smo postregli s kavo, sokom in različnimi prigrizki. Nekateri so igrali nogomet, prinesli smo tudi krede za risanje po tleh. Ker je skupina otrok že pol ure pred uradnim odprtjem nestrpno čakala pred balkonom, smo jih prej povabili v prostor. Po mizah smo razprostrli papir, barvice, flomastre in otroke povabili, naj skupaj ustvarimo izdelke, s katerimi bomo poživili in skupaj okrasili naš prostor. Pozneje je v prostor začelo prihajati vedno več ljudi, predvsem družin, pa tudi nekaj starejših posameznikov. Vsi so si z zanimanjem ogledovali prostore, nekateri so dajali tudi predloge, kaj vse bi tukaj lahko počeli. Ljudje so izražali zadovoljstvo, da se nekaj zanimivega dogaja tudi v njihovi soseski.

Drugi dan festivala smo organizirali indijanski dan: nekateri so animirali predvsem otroke, organizatorke in delavke društva pa smo se v tem času lahko pogovarjale z mimoidočimi, ki jih je zanimalo, kaj tako glasnega se dogaja v soseski. Ljudje so začeli razpravljati o različnih temah, bilo je tudi že veliko idej za razne delavnice, pojavilo pa se je tudi veliko posameznikov, ki bi jih bili pripravljeni izvajati. Je pa marsikdo pripomnil, da tukaj v naselju živijo različni ljudje z različnimi navadami in da je včasih tudi težko shajati skupaj. Začele so se debate, kako bi lahko sobivali v takem prostoru in da je mogoče prav to priložnost, da se razvijejo odnosi in poznanstva.

Vse od opisanega festivala ob odprtju nadaljujemo redna srečanja (v času pisanja članka, konec januarja 2017) dvakrat na teden. Srečanja vedno potekajo ob istih dnevih in urah, dodatna srečanja pa prilagajamo šolskim počitnicam in praznikom pa tudi željam in idejam stanovalk_cev. Za vsako srečanje je organizirana posebna dejavnost, obiskovalci_ke prostora pa si lahko svoj čas preživljanja v prostoru osmislijo po svoje in počnejo aktivnosti zunaj pripravljenih dejavnosti, seveda pa morajo biti te v skladu z načeli sobivanja in pravili, ki smo si jih določili vsi, ki se družimo v prostoru. Gre predvsem za ustvarjalne, kreativne in športne dejavnosti, kot so likovne, lutkovne delavnice, oblikovanje gline, šiviljska delavnica, cirkuške delavnice, ples, športni turnirji in igre na prostem, včasih pa gre tudi za pogovorne dejavnosti. Glede na to, da sta cilja celotnega programa spodbujanje dobre klime v soseski in krepitev medsebojnega sodelovanja in spoštovanja, smo organizatorke aktivnosti predvsem

usmerjene v socialno vključevanje in sodelovanje vseh navzočih, z različnimi mediji, kot so šport, umetnost in kulinarika. Aktivnosti se prilagajajo tudi letnim časom in vremenskim razmeram. Organizatorke aktivnosti imajo tudi določena znanja z različnih področij, kot so dramska, cirkuška in športna pedagogika ter predšolska vzgoja. Stalnici naših srečanj so pogovori ob kavi ali čaju (predvsem z odraslimi obiskovalci_kami prostora) in igranje družabnih iger. Ker želimo ponudbo aktivnosti čim bolj razširiti, prav tako pa se odzivati na potrebe in želje obiskovalk_cev, redno sodelujemo z različnimi društvi in posamezniki.

Aktivnosti se udeležujejo predvsem otroci in mladi, stari do 14 let, pa tudi odrasli, predvsem starši otrok, ki prihajajo na srečanja. Struktura udeleženk_cev je nestalna, saj obiskovanje aktivnosti ni obvezno. Prav tako je število obiskovalk_cev nestalno in nepredvidljivo, in to v samo delo vnaša nekaj negotovosti.

Poleg rednih srečanj smo v poletnem času organizirali »film pod zvezdami«. Na prostem smo si ogledali več družinskih filmov. Takšni dogodki so privabili nekoliko drugačno publiko in popestrili poletne dni, teh dogodkov so se udeležili tudi stanovalci_ke soseske, ki sicer ne prihajajo v skupnostni prostor.

Že od prvega srečanja na festivalu ob odprtju spodbujamo aktivno udeležbo stanovalk_cev soseske pri pripravljanju programa. Nekateri sosedje so se že aktivno odzvali; stanovalec soseske je organiziral predstavitev in delavnico plesa na invalidskem vozičku, na pobudo stanovalke naselja Polja III pa je bil ustanovljen poseben pogovorno-bralni krožek. Srečanja pogovorno-bralnega krožka potekajo enkrat na mesec in so namenjena odraslim, ki imajo radi branje knjig in pogovore o prebrani knjigi. Za starše, ki se udeležujejo aktivnosti, je zagotovljeno tudi varstvo otrok v sosednem prostoru. Ta hip ima skupina šest članov, od tega dve mami na srečanja prihajata z otroki.

Februarja 2017 je pred nami fotografska delavnica, ki jo bo vodil fotograf, oče dveh deklic, ki redno obiskujejo Točko.

V pol leta delovanja sta se timu organizatork aktivno priključili dve stanovalki soseske, ki pomagata pri organizaciji in vzdrževanju prostora, poleg njiju pa zdaj delo organizirava dve strokovni delavki, po temeljni izobrazbi socialni pedagoginji, študent kineziologije, ki je ob tem tudi športni in cirkuški pedagog, prostovoljec pa je po temeljni izobrazbi predšolski vzgojitelj.

Ob aktivnostih smo ugotovili, da nam premalo časa ostaja za individualno delo in pogovore predvsem z odraslimi, zato smo določili tudi posebni termin, t. i. svetovalnice, na katerih smo na voljo za individualno svetovanje, pomoč pri izpolnjevanju najrazličnejših vlog (centri za socialno delo, Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana, Zavod za zaposlovanje in druge institucije), pomoč pri urejanju administrativnih in osebnih zadev.

Poleg skupnostnih aktivnosti smo postopno začeli zagotavljati tudi individualno podporo, predvsem družinam, ki redno obiskujejo naš prostor. Decembra 2016 smo začeli dodatno podpirati eno izmed družin, ki se srečuje z več hujšimi izzivi. Družina z več otroki, ki se je pred nekaj leti preselila iz barakarskega naselja, zdaj živi v trisobnem neprofitnem stanovanju. Oče je brezposeln, mati biva v neki instituciji, otroci so osnovnošolske in srednješolske starosti. Odkar je mati odsotna, za vzdrževanje gospodinjstva skrbita

najstarejša otroka, pri mlajših pa so se začele pojavljati težave na čustvenem in vedenjskem področju. Glede na okoliščine se družina konstruktivno spoprijema s situacijo, vendar potrebujejo več podpore. Starejši otroci so se obrnili na nas in s časom smo začeli različne dejavnosti, ki naj bi izboljšale kakovost življenja in družino podprle:

- Ustvarjanje in vzdrževanje zaupnega odnosa – pogovori, dobivanje zunaj terminov odprtosti skupnostnega prostora.
- Aktivno vključevanje v organizacijo in izpeljavo programa, za to dobijo plačilo (dodatek k denarni socialni pomoči za prostovoljno delo).
- Ukvarjanje z odlikami mlajših članov družine (šport), iskanje pristočnih aktivnosti in dodatnih denarnih virov, ki bi pokrili stroške dodatne zunajšolske aktivnosti (botrstvo).
- Tedenska učna pomoč.
- Vzpostavitev stika z očetom in komunikacija glede vzgoje in dodatnih aktivnosti.
- Pomoč pri izpolnjevanju različnih vlog.

V polletnem obdobju smo opazili, da s težavo organiziramo dejavnosti, ki bi bile primerne hkrati za vse stanovalce_ke. Pri tem gre pogosto za to, da se najstniki ne udeležujejo aktivnosti, ki so namenjene otrokom, oziroma ob njih težje najdejo prostor zase. Zato čutimo potrebo, da najstnikom ponudimo poseben termin, v katerem bodo aktivnosti (in pozornost organizatorjev) namenjene posebej njim. Z njimi smo tako že začeli razvijati ideje, katere aktivnosti bomo izpeljali.

Glede na to, da se je naš tim kadrovske okrepil, z novim letom uvajamo mesečne intervizije, namenjene samo izvajalcem aktivnosti v Točki (do zdaj smo se vključevali v širše tedenske intervizije antideložacijskega programa).

Priložnost za delo vnaprej vidimo v organizaciji mednarodnih mladinskih izmenjav, morda že v letu 2017 ali 2018. Z mednarodno izmenjavo bi želeli popestriti dogajanje v soseski, ustvariti situacije, v katerih bi se mladi spoznavali z različnimi kulturami in s tem še bolj ozavestili lastne načine življenja. S tem želimo povečati tudi strpnost in boljše povezati stanovalke_ce.

Čeprav vsi stanovalke_ci soseske ne prihajajo k nam, večina vendarle ve, da Točka obstaja. Zgodilo se je že tudi, da se je posameznik obrnil na nas po individualno pomoč, čeprav na aktivnosti v Točko ni prihajal. V pomladnih in poletnih mesecih načrtujemo nekaj večjih dogodkov, kot je dvodnevni festival soseske. Na njem bodo organizirana različna športna tekmovanja, razstave izdelkov, ustvarjalne delavnice in kulturni program. V poletnih mesecih načrtujemo ogleda filmov pod zvezdami in skupinske odhode na plavalne tečaje na bazenu.

Razprava

Opisani dve »dodatni« obliki dela, sodelovanje z ranljivimi družinami in preventivno skupnostno delo, nakazujeta možnost več vidikov ali oblik dejavnosti znotraj splošnejšega cilja in okvira antideložacijskega dela. Čeprav je antideložacijsko delo s posameznimi najemniki_cami v situacijah tik pred deložacijo izrazito krizno usmerjeno in bi ga lahko opredelili – v skladu z modelom treh

ravni preprečevanja – kot umeščene med sekundarno in terciarno preventivo, je opisani model skupnostnega dela usmerjen bolj v razvoj skupnosti, in ga lahko umeščamo med primarno in sekundarno preventivo. Njegovi učinki se zato lahko pokažejo šele pozneje in jih je zato težje meriti kot stroškovno ovrednotiti. Prihranjeni stroški se praviloma tudi pokažejo v več sektorjih dejavnosti (poleg stanovanjskega sektorja še v zdravstvu, pravosodju, socialni, zaposlovanju ipd.), zato je težje prepričati kak subjekt iz samo enega sektorja, da bi financiral tako dejavnost.

Delo z ranljivimi družinami pomeni – po našem mnenju – za stroke in institucije pomoči trd oreh in velik zalogaj. V to (prevečkrat) nerade zagrižejo, še posebej če v to niso prisiljene, oz. to storijo šele takrat, ko se temu ne morejo izogniti. To se zgodi še večkrat takrat, ko gre za družine s kulturnim ozadjem, drugačnim od prevladujočega, za družine z veliko otroki in dolgo zgodovino različnih kriznih situacij. Dodatna težava je, da so družine pogosto obravnavane z vidika več sektorjev (socialno varstvo, zdravstvo, vzgoja in izobraževanje ter pravosodje), ki pa med seboj izjemno redko stopajo v stik. Takšne družine pa pomenijo tudi del družin v bivalnih enotah in neprofitnih stanovanjih Javnega stanovanjskega sklada Mestne občine Ljubljana. Podpora takim družinam mora biti – po našem mnenju – razmeroma dolgoročna in večdimenzionalna, sicer se hitro zgodi, da zaplet na enem področju povzroči še zaplete na drugih področjih, ker take družine pač nimajo na voljo »presežnega kapitala« za kompenzacijo akutnih kriznih situacij. Zato se zdi trajnejše in bolj kompleksno zastavljeno podporno delo s takimi družinami, tudi z upoštevanjem antideložacijskega učinka, smiselno.

Opisani obliki dela po našem mnenju v Sloveniji pomenita nekaj novega oz. sta primera zelo redkih praks. Želimo si, da bi se take prakse razširile in da bi se z njimi povečalo tudi število njihovih izvajalcev, saj bi to lahko pripomoglo k izmenjavam izkušenj in razširitvi okvirov evalvacije takih modelov dela.

Viri

- Debenjak, K, Košan, H., & Prosen, P. (2013). Udomačevanje skupnega prostora v hiši na robu mesta. V B. Dekleva (ur.), *Pot do trajne in varne nastanitve za stanovanjsko izključene*. Ljubljana: Društvo Kralji ulice, str. 78–83.
- Dekleva, B. (ur.) (2013). *Pot do trajne in varne nastanitve za stanovanjsko izključene*. Ljubljana: Društvo Kralji ulice.
- Dekleva, B. (2014). Nastanitvena podpora v funkciji povečanja dostopnosti varnih in trajnih nastanitvev za brezdomne: pilotska evalvacija projekta. *Socialna pedagogika*, 18(1–2), str. 1–24.
- Dekleva, B. (2018). Razvoj in izvajanje »antideložacijskega« programa v društvu Kralji ulice. *Socialno delo*, 57(1).
- Dürr, A. (2013). Fundacija Domicil in njeno delovanje na področju stanovanjske ogroženosti v Zürichu. V B. Dekleva (ur.), *Pot do trajne in varne nastanitve za stanovanjsko izključene*. Ljubljana: Društvo Kralji ulice, str. 15–30.
- Košan, H., Kuljanac, B., & Vižintin, M. (2016). Antideložacijski program in njegove preventivne dejavnosti. *Konstruktivno socialno delo kot gibalno soustvarjalnega dialoga: zbornik povzetkov/6. kongres socialnega dela, 12.–14. oktober 2016, Moravske Toplice*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, str. 50.

- Razpotnik, Š. (2014). Socialno v socialni pedagogiki. *Sodobna pedagogika*, 65(3), str. 54–70.
- Razpotnik, Š., Turnšek, N., Rapuš-Pavel, J., & Poljšak-Škraban, O. (2015). *Potrebe ranljivih družin in odzivi vzgojno-izobraževalnega sistema: vpliv družbenih sprememb na vzgojo in izobraževanje*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 309–324.
- Razpotnik, Š., Turnšek, N., Rapuš Pavel, J., & Poljšak Škraban, O. (2016). Lifeworld-Oriented Family Support. *CEPS Journal*, 6/4, str. 115–141.
- Thiersch, H. (1992). *Lebensweltorientierte Soziale Arbeit*. München: Juventa.
- Turnšek, N., Poljšak-Škraban, O., Razpotnik, Š., & Rapuš-Pavel, J. (2016). Challenges and responses to the vulnerability of families in a preschool context. *CEPS journal*, 6/4, str. 29–49.